

<https://doi.org/10.62837/2025.10.400>

HƏZRƏTQULİYEVƏ SEVİNC ELDAR qızı

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, doktorant

Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç. 26

E-mail sevinchezretquliyeva@gmail.com

Orcid: [https://orcid.org/0009-](https://orcid.org/0009-0001-5029-951X)

0001-5029-951X

ƏRƏB ƏDƏBİYYATINDA EPİK POETİKA VƏ BƏDİİ İFAÇILIQ: BƏNU HİLAL DASTANIN NƏZƏRİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: Benu Hilal dastanı, ərəb ədəbiyyatı, poetika, şifahi ənənə, performativlik, bədii ifadə, epik təhkiyə

XÜLASƏ

Bənu Hilal dastanə ərəb şifahi epik ənənəsinin ən zəngin nümunələrindən biridir. O, yalnız nəsr və şeir formalarının qarışığını deyil, həm də epik performansın – ifanın vizual-estetik qatlarını özündə əks etdirir. Məqalədə dastanın poetik və bədii ifadə sistemi ədəbiyyat nəzəriyyəsi baxımından təhlil olunur. Araşdırmada dastanın çoxsəsliliyi, dilin funksional təbəqəliliyi, performativ təbiəti və simvolik strukturu əsas nəzəri anlayışlar çərçivəsində izah edilir. Müəllif (ifaçı) ilə mətləb (epik mətn) arasındakı qarşılıqlı münasibət ədəbi yaradıcılığın dinamik və canlı bir proses kimi qiymətləndirilir. Əsərdə şifahi ənənənin musiqi, dil və hərəkətlə birləşən çoxsəhəli sənət forması olduğu vurğulanır. Dastan ərəb şifahi epik ənənəsinin zəngin nümunəsi kimi qiymətləndirilir və onun şeir-nəsr qarışığı, metoforik təsvirlər, epitetlər və ritmik ifadə mədəni və estetik baxımdan əhəmiyyət daşıyır. Benu Hilal dastanında bədii təsvir vasitələri təkcə estetik məqsəd daşımır, həm də sosial-mədəni identikliyin formalaşmasına xidmət edir. Məqalədə göstərilir ki, eposun dil, simvol və maskalanma motivləri vasitəsilə formalaşan poetik sistem ərəb ədəbiyyatının bədii kodlarını və müasir interpretasiya imkanlarını genişləndirir. Eposda bədii təsvir yalnız vizual və emosional təsir üçün istifadə olunmur, eyni zamanda auditoriya ilə qarşılıqlı təsir və mədəni yaddaşın ötürülməsi funksiyasını daşıyır.

Giriş

Ərəb ədəbiyyatında epik ənənə yalnız tarixi və qəhrəmanlıq hadisələrinin poetik ifadəsi deyil, həm də kollektiv yaddaşın və mədəni kimliyin daşıyıcısı kimi çıxış edir. Benu Hilal dastanı (əs-Sirah əl-Hilaliyyə) bu ənənənin ən möhtəşəm nümunələrindən biri kimi əsrlər boyunca ədəbi baxımdan tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Əsərin poetik strukturu, dilin çoxqatlılığı, ifaçılıq texnikası və simvolik sistemi ərəb şifahi ədəbiyyatının bədii kodlarını müəyyənləşdirən əsas komponentlərdəndir.

Bu məqalənin **məqsədi** Bənu Hilal dastanını ədəbiyyat nəzəriyyəsi baxımından təhlil edərək, onun epik poetikasını, performativ xarakterini və bədii dil sistemini izah etməkdir.

Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, Bənu Hilal dastanının bədii ifadə vasitələrinin analizi ərəb epik ənənəsi və şifahi ədəbiyyatın tədqiqi üçün mühüm nümunədir. Hazırki dövrdə şifahi ənənələrin qorunması və performativ aspektlərin anlaşılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki bu mədəni irsin ötürülməsi və XXI əsr auditoriyası üçün interpretasiyasına imkan yaradır.

Məqalənin yeniliyi odur ki, Bənu Hilal dastanında bədii təsvir və ifadə vasitələrinin performans kontekstindəki funksiyası detallı şəkildə göstərilir. Bu məqalədə ifaçı-auditoriya qarşılıqlı təsiri, ritm, musiqi müşayiəti və improvizasiya kimi elementlər nəzərə alınır, beləliklə dastanın canlı epik performans xüsusiyyətləri işıqlandırılır.

Bənu Hilal dastanının poetik strukturu və şifahi ənənə

Əsərin bədii quruluşu “*canlı ədəbiyyat*” anlayışı ilə səciyyələnir. Hər bir ifa yeni məndir — ifaçı mətnin həm qoruyucusu, həm də yaradıcısı kimi çıxış edir. Dastanın ritmik və formul əsaslı təhkiyəsi şifahi ədəbiyyatın mühüm prinsiplərinə söykənir: təkrar, paralelizmlər, improvizasiya və dialektal fərqliliklər. Bu xüsusiyyətlər dastanı sadəcə ədəbi mətn deyil, həm də performativ akt kimi müəyyənləşdirir.

Dil çərçivəsi və bədii ifadə

Hilali dastanının dil rəngarəngliyi onun ən diqqət çəkən bədii xüsusiyyətlərindən biridir. Klassik ərəb dili (füşha) uzun illər ərəb ədəbiyyatının rəsmi və yazılı forması kimi qəbul edilsə də, Hilali eposu müxtəlif xalq dialektlərində – Şərqdə “*ammiyya*”, Şimali Afrikada isə “*darija*” – inkişaf etmişdir. Bu dil seçimi ənənəvi ədəbi iyerarxiyanı sarsıdır və gündəlik danışq dilini poetik ifadə imkanları ilə zənginləşdirir. Beləcə, epos həm rəsmi ədəbiyyatın sərhədlərini aşır, həm də xalqın öz dil təcrübəsini ədəbi forma ilə birləşdirir.

Alman tədqiqatçı Heikki Palva bu fenomeni yüksək qiymətləndirərək dialektlərin poetik və povest sənətində qanuni, güclü bir vasitə olduğunu vurğulamış, onları “*Bədii Danışq Ərəb dili*” adlandırmışdır. Dialektlərin istifadəsi regional estetik variasiyaları ortaya qoyur; qafiyə, ritm və söz oyunları kimi xüsusiyyətlər müəyyən icmalara xasdır və eposun ifa palitrasını zənginləşdirir.

Bu linqvistik çoxsəsli yanaşma yalnız regional identikliyin göstəricisi deyil, həm də eposun yaradıcılıq sərhədlərini genişləndirərək onu transmilli, mədəni sərhədləri aşan bir forma kimi təqdim edir. Beləliklə, Hilali dastanı dil vasitəsilə həm ədəbi yeniliklər yaradır, həm də müxtəlif ərəb icmalarının mədəni və estetik təcrübələrini eposda birləşdirir.

Hilali eposunda dilin təbiəti mahiyyət etibarilə multiqlosikdir. Tədqiq olunan əsər, yalnız linqvistik məhdudiyyətlər çərçivəsində deyil, həm də yaradıcı və estetik

bir vasitə kimi istifadə olunan rəsmi klassik ərəb dili (fuşha) ilə müxtəlif regional dialektlər (ammiyya, darija) arasında düşünülmüş və məqsədyönlü qarşılıqlı əlaqəni əks etdirir. Beləliklə, eposun dili sosial və mədəni çoxqatlılığı bədii strukturun əsas komponentinə çevirir.

Bu araşdırma, Hilali dastanına əsaslanaraq, dialektlərin ərəb dilinin “tənəzzülə uğramış formaları”nı deyil, əksinə, özünəməxsus bədii-estetik dəyərləri olan müstəqil ifadə vasitələrini təmsil etdiyini göstərir. Dastanda xalq dilinin istifadəsi, sadəcə danışq üslubunun təzahürü deyil, mənalar arasında dinamik oyun yaradan poetik mexanizmdir. Bu vasitə ilə şairlər oyun, tapmaca və məcaz elementlərindən istifadə edərək çoxqatlı mənə sistemləri qururlar. Əsərin mətnində simvolik ifadə bolluğu müşahidə olunur.

Əbu Zeyd kimi mərkəzi personajlar mürəkkəb metaforik təsvirlərlə təqdim edilir. O, bir tərəfdən “qara quş” kimi taleyin və qaranlığın simvolu, digər tərəfdən isə hiyləgər səyyah və ilahi döyüşçü obrazlarında çıxış edir. Onun dəri rəngi həm lənət, həm də müdafiə vasitəsi kimi ikili semantik funksiya daşıyır; bu xüsusiyyət personajın həm sosial-mədəni, həm də mifoloji səviyyədə çoxqatlı kimliyini açır. Belə metaforalar yalnız ədəbi bəzək kimi deyil, həm də sosial reallığın, kollektiv yaddaşın və mifik arxetiplərin ifadə forması kimi çıxış edir.

Eposun poetik strukturu maskalanma, aldatma və rol oyunu kimi ifadə mexanizmlərinə əsaslanır. Baş qəhrəman Əbu Zeyd bir çox qiyafələrə bürünür: şair, dərviş, qul, müğənni, şəfaçı və s. O, bu çevrilmələr vasitəsilə povestdəki bütün personajlara “dönür”, bədii realıqla faktiki gerçəklik arasındakı sərhədləri bulanıqlaşdırır. Bu xüsusiyyət ona düşmən mühitlərə aşkar edilmədən daxil olmağa imkan verir və eyni zamanda epik şairin funksional təbiətini simvollaşdırır — o da müxtəlif səsləri özündə birləşdirir, çoxlu kimliklər arasında sərbəst hərəkət edir.

Hilali eposundakı tamaşa və hekayə quruluşu laylı (qatlı) təbiətə malikdir. Burada bir şair personajın başqa bir şairin hekayəsini söyləməsi, rekursiv (özünə qayıdan) ifadə forması yaradır. Bu cür struktur, ənənənin sonsuzluğunu və dəyişkənliyini təmin edir — nəticədə, eyni şairin iki ifası belə heç vaxt tam eyni olmur.

Eposun adaptasiya və transformasiya potensialı onun estetik dəyərinin əsas göstəricilərindən biridir. Hilali silsiləsinə aid səhnələri əks etdirən rəsmlər və vizual sənət nümunələri tez-tez müasir siyasi və mədəni hadisələri şərh etmək üçün yenidən interpretasiya olunur. Beləliklə, Hilali eposunun çoxdilli ifadə üsulları təkcə tarixi yaddaşı qorumaqla kifayətlənmir, həm də müasir mədəni tənqidin və ictimai refleksiyanın güclü alətinə çevr

Əbu Zeydın vizual və simvolik transformasiyaları

Hilali eposunun bədii vizual təsiri dərinidir və xalq sənəti, eləcə də ikonoqrafik təsvirlər üçün zəngin ilham mənbəyi təşkil edir. Bu təsir, xüsusən çap işləri, rəsm əsərləri və şüşə işlərində aydın görünür. Eposda təkrarlanan obrazlardan biri qəhrəman Əbu Zeyd əl-Hilalinin düşməni Xəlifə Zənatini öldürməsidir; çox vaxt bu səhnə

qılıncın sonuncunun gözünü deşməsi ilə təsvir olunur. Bu vizual obrazlar sadəcə illüstrasiya rolunu oynamır; onlar xeyirin şər üzərində qələbəsini simvolizə edən kondensasiya olunmuş bir mifik və estetik mesaj daşıyır.

Eyni zamanda, bu təsvirlər siyasi alleqoriya kimi də istifadə edilmişdir. Misal üçün, Misirdə prezident Camal Abdel Nasser Əbu Zeyd, Ənvər Sadat isə Zənatiyə bənzədilmişdir. Beləliklə, eposun vizual aspektləri həm estetik, həm də mədəni-siyasi funksiyalar daşıyır.

Eposun mərkəzi qəhrəmanı Əbu Zeyd yalnız döyüşçü deyil, həm də forma dəyişdirən və mədəni metaforadır. Sənətkarın bədii kimliyi müxtəlif maskalanmalarla göstərilir: müğənni, şair, və ya qul kimi. Bu bədii transformasiyalar həm hərfi, həm də simvolik hərəkətilik baxımından əhəmiyyətlidir və şəfaçı rəssama qadağan olunmuş məkanlara, eləcə də gizli biliklərə giriş imkanı yaradır. Xüsusilə diqqət çəkən bir nümunədə Əbu Zeyd rabab müşayiəti ilə dastan şairinin qiyafəsini mənimsəyir və beləliklə, şairin hekayəni özünün ifa etdiyi metapovesti yaradır.

Subyektin fiziki xüsusiyyətləri – məsələn, dərisinin rəngi və dişlərinin görünüşü – cəmiyyətin kollektiv yaddaşında başqalığın markerləri və birmənalı identifikator kimi funksiyalaşır. Bu vasitə ilə baş qəhrəmanın şəxsiyyəti realizm və mifizm, insanlıq və simvolizm ikililiyini əks etdirən canlı bir ikona kimi formalaşır. Hilali eposunda vizual və bədii təsvirlərin bu qədər zəngin olması, onun yalnız ədəbi deyil, həm də mədəni, siyasi və estetik kontekstlərdə çoxqatlı oxunuşlar təqdim etməsinə imkan verir.

Hilali eposunda yuxu və işarələrdən istifadə bədii təsvirə əlavə qatlar qatır.

Belə vasitələr həm personajların daxili dünyasını, həm də eposun simvolik strukturlarını zənginləşdirir. Məsələn, qəhrəman Əbu Zeydin anası Xədra Şərifənin yuxusunda qara quş digər quşları pozur və o quş kimi oğul arzulayır. Bu yuxu motivi ilahi və simvolik rezonansla dolu bir xəbərçi alət kimi çıxış edir. Vizual və tematik baxımdan zəngin olan bu səhnə, tale, güc və müstəsnalıq mövzularını metaforik təbii təsvirlər vasitəsilə çatdırır. Beləliklə, yuxular eposda yalnız hadisələri qabaqcadan xəbər verən vasitə kimi deyil, həm də mövzu və obrazların poetik qatlarını dərinlənənlərə anlamağa imkan yaradan estetik alət kimi funksiyalaşır.

Oxşar bədii strategiya Tunis şahzadəsi Əzizə obrazında da görünür. Əzizə ərəb poetik ənənələrinə uyğun olaraq şişirdilmiş həssaslıq və romantik estetika ilə təsvir edilir. Onun fiziki gözəlliyi incə detallarla işlənmiş və lirik qəsidə üslubuna bənzəyən təsvirlərlə təqdim olunur. Bu yanaşma povesti yalnız vizual baxımdan zənginləşdirmir, həm də səs, qoxu və görmə duyğularını bir araya gətirən çoxsəviyyəli bir təsvir tablosu yaradır. Beləcə, Hilali eposunda yuxu və işarələr vasitəsi ilə həm simvolik, həm də duyğusal təcrübə estetik səviyyədə dərinləşdirilir, oxucuda və ya dinləyicidə obraz və hadisələrin poetik rezonansını artırır.

Qadın personajların Hilali eposunda şifahi sənətkarlıq və ritorik güc rolu

Hilali dastanında qadın personajlar, xüsusən Caziyə bint Bu 'Əli, şifahi sənətkarlığın və ritorik bacarığın parlaq nümunələri kimi təqdim olunur. Döyüşçü qəhrəman obrazı olan Jazyah (və ya Zazyah) isə dastanın cinsi və etik ifadə imkanlarını nümayiş etdirməyə xidmət edir. Onun nitqləri yüksək poetik natiqliklə xarakterizə olunur və şərəf, igidlik, sosial məsuliyyət kimi dəyərlərin müdafiəsi üçün istifadə edilir.

Mətnin məlum hissəsində müəllif cəsarət, alicənablıq və natiqlik kimi dəyərləri təcəssüm etdirməyən simaların itirilməsindən gileylənmir. Bunun əvəzinə, o, məcazi dildən istifadə edərək ictimai tanınmanın və kollektiv xatırlamanın əhəmiyyətini yenidən müəyyənləşdirir. Həlak olmuş döyüşçülərə etik meyarlara cavab vermədikcə yas saxlamaqdan imtina etmək həm boş kişilik anlayışını tənqid edir, həm də fəsahtəli müqavimət nümunəsi təqdim edir.

Jazyahın metafora və poetik kadenslə zənginləşdirilmiş diskursu onu povestdə sadə bir obrazdan əxlaq fəlsəfəsinin artikulyatoruna çevirir. Bu məqam, kişilərin üstünlük təşkil etdiyi qəhrəmanlıq ənənəsi daxilində qadınların hekayə gücünü və təsirini bərpa etməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Epos, bu vasitə ilə daha geniş səslər və dəyərlər spektrini əhatə edə biləcəyini nümayiş etdirir, qadın obrazlarını yalnız passiv müşahidəçi kimi deyil, həm də fəal etik və poetik subyekt kimi təqdim edir.

Qeyd etmək istəyirəm ki, Caziyə və Jazyah obrazları Hilali dastanının estetik və etik qatlarını zənginləşdirir, qadınların mədəni və poetik təsir imkanlarını açır, eposun sosial və mədəni kontekstlərini daha çoxşahəli edir.

Bənu Hilal Dastanı ərəb şifahi ədəbiyyatının monumental nümunəsi kimi tanınır və onun ifadə vasitələri ərəb dünyasının zənginliyini, dinamizmini və mədəni davamlılığını əks etdirir (UNESCO, 2008). Dastan müxtəlif əsrlər və bölgələrdə peşkar şairlər tərəfindən ifa olunmuş, beləliklə, poeziya, ifaçılıq, dil və simvolu birləşdirən canlı bir ənənə kimi yaşamaqda davam edir.

Hilali dastanının ifa forması şifahi və çoxsəsli musiqi elementlərini əhatə edir. Bu ifalar rabab (kamanlı simli alət) və tar (çərçivə nağara) kimi ənənəvi musiqi alətləri ilə müşayiət oluna bilər, lakin alətsiz də ifa edilə bilər. Şifahi performansın mərkəzində ritm və səs teksturası dayanır; bunlar ifanın poetik təsirini gücləndirir və dinləyicinin diqqətini cəlb edir.

Bu tamaşalar tez-tez improvizə xarakteri daşıyır; şairlər nağılı tamaşaçıların maraqlarına, sosial kontekstə və ya cari hadisələrə uyğunlaşdıraraq ifa edirlər. Mövzuların gücləndirilməsi və yadda saxlanılmasının asanlaşdırılması üçün formul dili, təkrar və çevik hekayə strukturlarından istifadə olunur. Bu metodika yalnız dastanın poetik ritmini təmin etmir, həm də şifahi ənənənin sosial və mədəni funksiyasını gücləndirir, kollektiv yaddaşın qorunmasına və nəsilən-nəsilə ötürülməsinə xidmət edir.

Beləliklə, Bənu Hilal eposu yalnız ədəbi bir əsər kimi deyil, həm də performativ, musiqi və şifahi ənənələri birləşdirən mədəni bir fenomen kimi ərəb şifahi ədəbiyyatının canlı nümunəsini təşkil edir. Onun ifa üsulları, improvizasiya və ritmik

strukturu eposun həm estetik, həm də funksional aspektlərini vurğulayır, onun mədəni davamlılığını təmin edir.

Bədii təsvir vasitələri

Bənu Hilal dastanı ərəb epik ənənəsində bədii təsvirlərin çoxqatlı funksional sistemini özündə cəmləyir. Bu təsvirlər estetik təəssürat yaratmaq, sosial-mədəni mənə daşımaq, qəhrəmanlıq ideallarını formalaşdırmaq və ifa prosesində auditoriya ilə kommunikasiya yaratmaq məqsədi güdür. Dastanın bədii dili şifahi ənənənin poeziya ilə sintezindən doğan bir fenomen kimi çıxış edir: burada poetik təsvir, ritmik ifadə və emosional vurğular eyni səviyyədə işləkdir.

Epitet Bənu Hilal dastanının ən geniş yayılmış təsvir vasitələrindəndir. Onlar qəhrəmanın xarakterini, sosial statusunu və emosional vəziyyətini təmsil edən simvolik göstəricilər kimi çıxış edir. Epitetlər çox zaman formullaşmış xarakter daşıyır və hər dəfə ifa zamanı dinləyici üçün qəhrəmanlıq məqamını xatırladan bir “yaddaş işarəsi” funksiyasını yerinə yetirir. Məsələn, qəhrəman Əbu Zeyd adətən “*qara dərili, lakin işiq saçan igid*” kimi təqdim olunur. Bu epitet bir tərəfdən qəhrəmanın fərqliyini vurğulayır, digər tərəfdən sosial stereotipləri aşan bir obrazın formalaşmasına xidmət edir. Lyonsun qeyd etdiyi kimi, “*epitetlər ərəb epikasında qəhrəmanlıqla estetik dəyər arasında körpü funksiyasını daşıyır.*” [Lyons, 1995, s.118]

Epitetlərin təkrarlanan strukturu həm də ritmik təsir yaradır. İfa zamanı hər epitetin səs vurğusu və melodik ölçüsü auditoriyaya emosional rezonans doğurur. Beləliklə, epitet yalnız dilin təsvir elementi deyil, eyni zamanda performansın musiqi komponentinə çevirilir.

Dastanda metafora semantik səviyyədə çoxşaxəli funksiyaya malikdir. Metaforik ifadələr qəhrəmanın fəaliyyətini kosmik və təbiət hadisələri ilə eyniləşdirərək epik miqyas yaradır. Məsələn, qəhrəman “*şam kimi yanan ruh*” və ya “*şimşək kimi çaxan qılınc*” la təsvir edilir. Bu metaforalar qəhrəmanın fiziki gücünü mənəvi və mifoloji səviyyəyə yüksəldir. Reynolds bu xüsusiyyətləri belə izah edir: “*Bənu Hilal dastanında təsvir yalnız obraz yaratmaq üçün deyil, həm də hərəkətin simvolik dərinliyini açmaq üçün qurulub.*” [Reynolds, 1995, s.73]. Başqa sözlə, metafora burada dekorativ element deyil, narrativin əsas ideoloji daşıyıcısıdır. Metaforik sistemin mühüm cəhətlərindən biri də onun ifa prosesində yenidən qurulmasıdır. İfaçı hər dəfə auditoriyanın reaksiyasına uyğun olaraq müəyyən metaforaları dəyişə və ya genişləndirə bilər. Bu, dastanın canlı və improvizasiya təbiətini qoruyur, bədii təsvirin “donmuş” deyil, dinamik bir struktura malik olduğunu göstərir.

Bənu Hilal dastanında səhranın, günəşin, küləyin və suyun obrazları xüsusi bədii-estetik rol oynayır. Təbiət təsviri burada sadəcə dekorativ funksiya daşımır, o, qəhrəmanlıq hadisələrinin emosional fonunu müəyyənləşdirir. Məsələn, səhranın “*susuz, lakin sədaqətli torpaq*” kimi təqdimatı qəhrəmanların mübarizə iradəsini və təbiətlə harmoniyasını simvolizə edir. “*Səhranın tozu qəhrəmanın arxasınca qalxar, lakin*

onu udmaqz, çünki torpaq öz oğlunu tanıyır” - bu tip ifadələrdə təbiət antropomorfik mənə qazanır, qəhrəmanın yol yoldaşına çevrilir. Bu həm mifik təfəkkürün, həm də ərəb poeziyasının klassik təsirinin izidir. Lyons qeyd edir ki, “*epik mətnlərdə məkan obrazı yalnız fon deyil, hadisənin mənəvi çoğrafiyasıdır.*” [Lyons, 1995, s.118]. Bənu Hilal dastanında da məkan qəhrəmanların kimlik mübarizəsinin mərkəzi semantik oxuna çevrilir.

Dastanın poeziya ilə bağlı hissələrində ritmik təkrar və alliterasiya bədii təsvirin ayrılmaz hissəsidir. Məsələn, “*qalx, qılınc, qisas qazan*” kimi ifadələrdə qafiyə və alliterasiya dinləyici üzərində psixoloji təsir yaradır. Bu tip təkrarlanan strukturlar həm semantik vurğu, həm də emosional dinamizm yaradır. Reynoldsun sözləri ilə desək, “*epik ifa ritm üzərində qurulmuş kommunikasiya aktıdır; ritm sözün emosional enerjisini idarə edir*” [Reynolds, 2014, s.303]. Ritmik təsvir formaları dastanın bədii dəyərinin performativ təməllərindən birinə çevrilir.

Beləliklə, Hilali dastanında bədii təsvir vasitələri çoxqatlı estetik sistemin komponentləridir. Onlar qəhrəmanlıq ideyasını bədii ifadə etməklə yanaşı, mədəni yaddaşın, sosial kimliyin və ifaçılıq ənənəsinin qorunmasına xidmət edir. Metaforlar, epitetlər, ritmik, strukturlar və təbiət təsvirləri dastanın həm poetik, həm də performativ dəyərini müəyyənləşdirən əsas elementlərdir.

Nəticə olaraq Bənu Hilal dastanı ərəb epik ənənəsinin bədii və estetik kodlarını özündə birləşdirən çoxsəviyyəli mədəni fenomen kimi çıxış edir. Əsərin dil quruluşu, füşha ilə dialektlərin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində yaranan çoxsəslilik və multiqlosik təbiət, eposun həm estetik, həm də ideoloji sərhədlərini genişləndirir. Bu xüsusiyyət Hilali eposunu sadəcə folklor nümunəsi deyil, ədəbi modernizmə qədər uzanan dinamik poetik sistem kimi təqdim edir. Araşdırma göstərir ki, dastanda dil, simvol və maskalanma motivləri vasitəsilə formalaşan bədii ifadə sistemi, ifaçılıq və improvizasiya elementləri ilə birləşərək canlı performans xarakteri yaradır. Əbu Zeyd və Caziyə kimi personajların çoxqatlı təsviri, həm gender baxımından, həm də mifik-semantik səviyyədə eposun kompleks təfəkkür sistemini əks etdirir. Onların simvolik və metaforik funksiyaları ədəbi mətnin estetik dərinliyini və sosial məzmununu gücləndirir.

Bənu Hilal dastanının poetik strukturu epitet, metafora, təkrar, ritm və improvizasiya kimi bədii vasitələrin qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır. Bu ünsürlər həm mətnə emosional intensivlik yaradır, həm də şifahi ifanın musiqi və ritmik təbiətini qoruyur. Nəticədə epos həm “canlı ədəbiyyat” anlayışının təcəssümü, həm də mədəni yaddaşın ötürülməsi mexanizmi kimi çıxış edir.

Beləliklə, Hilali dastanı ərəb ədəbiyyatında epik poetikanın, performativliyin və bədii dilin qarşılıqlı əlaqəsini öyrənmək üçün fundamental model kimi qiymətləndirilə bilər. O, həm ənənəvi şifahi sənət formalarının müasir interpretasiyasına, həm də ərəb mədəniyyətinin estetik və semiotik çoxqatlılığının elmi tədqiqinə geniş imkanlar açır.

ƏDƏBİYYAT

1. Connelly, B. The Structure of Four Bani Hilal Tales // - Pennsylvania: Comparative Literature Studies, - 1989. VOL.27, №1, - 24p.
2. Encyclopedia of Arabic Literature. Sirat Bani Hilal, - Cambridge: University Press, - 2019. – 421s.
3. Lyons, M.C. The Arabian Epic: Heroic and Oral Story-Telling: [in three volumes] M.C. Lyons. – Cambridge: Cambridge University Press, vol.2. – 1995. – 379p.
4. Reynolds, D.F. Heroic Poets, Poetic Heroes: The Ethnography of Performance in an Arabic Oral Epic Tradition /D.F. Reynolds. - New York: Cornell University Press, -1995. -468p.
5. Reynolds, D.F. Epic and History in the Arabic Traditions / D.F. Reynolds. – Oxford: Wiley-Blackwell, - 2014. – 118p.
6. Tonchev, P. Los medios de expresion artictica en los textos epicos arabes// - Madrid: Revista de petica Medieval, - 2022. VOL.29, № 25, - 335p.
7. Santa Barbara. Al-sirah Al-Hilaliyyah Epic: Sirat Bani Hilal Digital Archive [elektron resurs]. – Colifornia, -2008/ - URL: <https://www.siratbanihilal.ucsb.edu>

ABSTRACT

EPIC POETICS AND ARTISTIC PERFORMANCE IN ARABIC LITERATURE: A THEORETICAL ANALYSIS OF THE BANU HILAL EPIC

Sevinj HAZRATGULIYEVA

Keywords: Banu Hilal Epic, Arabic Literature, Poetics, Oral Tradition, Performativity, Artistic Expression, Epic Narrative

The Banu Hilal epic represents one of the richest examples of the Arabic oral epic tradition. It embodies not only the fusion of prose and poetry but also the visual and aesthetic dimensions of epic performance. The article analyzes the poetic and artistic expressive system of the epic from a literary-theoretical perspective. The study interprets the polyphonic nature, functional stratification of language, performative essence, and symbolic structure of the work within major theoretical frameworks. The relationship between the performer (author) and the epic text is evaluated as a dynamic and living process of literary creation. The study emphasizes that the oral tradition combines music, language, and movement into a multifaceted art form. The Banu Hilal epic is thus regarded as a significant example of Arabic oral heritage, whose blend of verse and prose, metaphoric imagery, epithets, and rhythmic expressions bear both cultural and aesthetic value. Artistic imagery in the epic serves not only aesthetic purposes but also contributes to the construction of socio-cultural identity. The paper demonstrates that the poetic system, structured through language, symbolism, and the motif of disguise, expands the artistic codes of Arabic literature

and its possibilities for modern interpretation. The use of artistic imagery in the epic goes beyond visual or emotional impact, functioning as a means of audience interaction and transmission of cultural memory.

РЕЗЮМЕ

ЭПИЧЕСКАЯ ПОЭТИКА И ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИСПОЛНИТЕЛЬНОСТЬ В АРАБСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭПОСА БАНУ ХИЛЯЛЬ

Севиндж ХАЗРАТГУЛИЕВА

Ключевые слова: эпос Бану Хиляль, арабская литература, поэтика, устная традиция, перформативность, художественное выражение, эпическая повествовательность

Эпос Бану Хиляль является одним из наиболее богатых образцов арабской устной эпической традиции. Он представляет собой не только сочетание прозы и поэзии, но и отражает визуально-эстетические аспекты эпического исполнения. В статье анализируется поэтическая и художественная система выражения эпоса с точки зрения литературной теории. Исследование рассматривает многоголосие произведения, функциональную стратификацию языка, перформативную природу и символическую структуру в рамках ключевых теоретических концепций. Взаимоотношение между исполнителем (автором) и текстом эпоса трактуется как динамический и живой процесс литературного творчества. Подчеркивается, что устная традиция объединяет музыку, язык и движение, создавая многомерную художественную форму. Эпос Бану Хиляль оценивается как важный образец арабского устного наследия, в котором синтез поэзии и прозы, метафорические образы, эпитеты и ритмические формы обладают как культурной, так и эстетической значимостью. Художественные средства эпоса выполняют не только эстетическую функцию, но и способствуют формированию социокультурной идентичности. В статье показано, что поэтическая система, построенная на языке, символике и мотивах маскировки, расширяет художественные коды арабской литературы и её современные интерпретационные возможности. Художественные образы в эпосе служат не только для визуального и эмоционального воздействия, но и как инструмент взаимодействия с аудиторией и передачи культурной памяти.

Rəyçi: filologiya elmləri doktoru, Lalə Bayramova